

ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԱՆԱԿԱՆ

ՏԵՍԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

228. ԳԱՒԱՆԱԿԱՆ ԿԵՏ. Վերադառնալով դաւանական տեսակէտին, պէտք է դիտել տանք թէ այս խնդրոյն վերաբերմամբ տարբերութիւն մը կայ Հռոմէական վարդապետութեան և մերիկնին միջև, և առ Հասարակ արեւմտեայց և արեւելեայց միջև: Վասնզի մինչ Լատինները դատաստանը կատարուած էր համարեն, յիշող արձակուած, սուրբերը փառաւորուած, երանական տեսութեան մէջ հաստատուած և իբրեւ սեփական արժանիքովը և իրենց առաւելագոյն արդեանց գորութեամբը կարող նպաստելու մարդոց՝ առաջի Աստուծոյ Աթոռին, մեր Եկեղեցին յիշտն ու փառքը վերջին դատաստանին կը թողու, և սուրբերը կը նկատէ իբրեւ փառաւորուածներ Աստուծոյ Աթոռին առջև, և իբրեւ ընտրեալներ և՛ պատրաստուածներ փառքի, բարեաց յոյսով հանդէպ երկնից օթեաններուն մէջ: Ու թէպէտ Եկեղեցին գիտէ թէ մարմնոյ կենսեան հոգը կը դադրի անհատական գործունէութիւնը, և իւրաքանչիւր ոք կը մնայ հոգեկան աշխարհի մէջ զոր ունի մասնական թողելին, բայց ասիկա չարդիւր որ արդարութեան վիճակի մէջ գտնուողները կարող լինին Աստուծոյ մատուցուած իրենց աղօթքներուն մէջ նպաստաւոր ըլլալու մարդոց, երբ յօժարին աշխարհին, կամ երբ մէկը խնդրէ զայդ իրենցէ: Ասով աւելի ևս կը հաստատուի այն նմանութիւնը զոր ցոյց տրւինք վերեւ ընդմէջ բարեբան անձերէ խնդրուած աղօթքին և այն աղօթքին զոր կրնանք խնդրել արդար նմանեալներէն, անոնց հայեցողածները և մաղթանքները համարելով արժանաւորագոյն և արժանիքաւոր:

229. ՊԱՇՏՈՆ ՆՇԻԱՐԱՐՑ. Սուրբերուն ընծայուած յարգանքաց կամ պաշտամանց մէջ, ասոնքն և աղօթքներէն հոգը կայ զեռնանց նշխարներուն կամ պատկերներուն

մատուցուած մեծարանքը: Ինչ որ հիմին և սկզբունքին մէջ օրինաւոր է, կը տարածուի նաև պարագաներու վրայ: Այս սկզբունքով կը վարուինք պաշտամանց վարդապետութեան մէջ, երբ բուն առարկային պատշաճ և զածը կը տարածենք անոր պարագայից վրայ ևս: Սուրբերուն պաշտօնը և յարգութիւնը ընդունեցինք ի շնորհա Քրիստոսի, նշխարներուն և պատկերներուն պաշտօնն ու յարգութիւնը ևս կ'ընդունինք ի շնորհա սուրբերուն և իբրեւ նշանակ իրենց անձնաւորութեանց: Նշխար ըսելով նախ կ'իմանանք անոնց մարմիններու մնացորդները, ինչպէս օտկը, աճիւն, երբեմն նաև մազերը և մորթը, և արինազանգ իբրեւ որոնք կը նկատուին իբրեւ մասունք մարմիններու զորս անոնք կրեցին և որով գործեցին արդարութեանը կամ զորս պատարագեցին արդարութեան համար: Նշխար ըսելով զեռն երկրորդաբար կ'իմանանք նաև անշունչ այն իրերը զորս գործածեցին անոնք իրենց կենդանութեան, ինչպէս են ռոպեասները և այլն: Նմանապէս անոնց մարմինն հետ չգիման մէջ եղած իրերը, ինչպէս են տանջանքի գործիքները, ու այն իրերը որոնք անոնց նշխարներուն հպած են, ինչպէս շիրիմներու թեկոյնները, գերեզմանի հողը և այլն: Անշունչ իրերը միայն յիշեցինք, զի շնչաւորները — կենդանիները և մարդիկ — իրենց ընտրեմէնքն է որ կը գտնեն իրենց արժանիքը և ոչ թէ այլոց հետ ունեցած իրենց շփումէն: Այս պատճառաւ կը պատուուին տանջանքի գործիքները, բայց ոչ տանջող ձեռքերը: Կը յարգուին սուրբերու հանգրձանները, բայց ոչ երբեք անոնց պաշտօնեաները կամ ծառաները: Այս կանոնը Եկեղեցին չէ որ կը յօրինէ, այլ կենցաղակոտն և սովորական օրինակէն կ'առնէ զայն:

230. ՀԱՏԱԿԱՑՈՐՆԵՐ. Ծանօթ է թէ Ա

րեմուտքի մէջ նորադանդ Լուսերականները ահադին ահաբար յարուցին Նշխարներու պաշտօնին դէմ, զարացած այն ծայրայեղ եռանդին համար մասնաւանդ զոր Հոռոմէական Եկեղեցին ցոյց կու տար մասունքներուն նկատմամբ, զոր աւելի աստուկացուց երբ Պաշտկիւրները Արեւելի դարձին թաղութիւն Նշխարներ քերին միասին, առանց գիտնալու թէ ոսկիւրց առած էին զանոնք և նոյնիսկ թէ ո՞ր սուրբերունն էին: Նշխարաժողական այս շահադանդութեան ուրիշ պատճառ մը ձգան Հրդոմի գետնադամբանները, ժանտաւեզ երբ նորանոր խաղարկութիւններ ի յայ հանցիկն թագմաթիւ ոսկերութիւններ, որոնք ամէնքն ալ համարուեցան սուրբերու ոսկորներ. և որովհետեւ անունները յայտնի չէին, աւելի կամ չուազ անուանակոչութիւններ անոնց համար: Հետեւ մեղմէ պաշտպան իսկական աղպիւսի մոլորաւանդ պաշտամունքներու. դեղմունքները չեն կրնար ստիպել մեզ ճշմարտութիւնը չտեսնելու:

Մեր մէջ ալ կան Նշխարաց յարգութեան հետքեր, Հռիփսիմեանց և Գալիսեանց յաշարանէն մին յե Լուսաւորչալէն տոմարները, ուր հաւաքուեցան Կարապետի և Աթա. նադինէի Նշխարները: Բայց ուր էր որ այն ձևն ու կերպը զոր ի գործ դրուէ Լուսաւորի, ի հոդ զամբողջի ծածկելով զանոնք և յիմադանայ չիբիմներ գնելով անոնց վրայ, պաշտաւած ըլլար քնդմիշտ մեր մէջ, ու չերէկին թանկագին ու ճարտարագործ տիկիներու մէջ փակուած մասանց փշուրներ:

231. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՅԻՇԱՆԱԿՆԻՐ. Բայց ինչ որ ալ ըլլայ, դաւաճական տեսակետով անդոնելի ոչինչ կայ այս մասին: Սուրբ Գիրքը, Ս. Հայրերը, Եկեղեցական աւագութիւնը և աստուածաբանական փաստը կը հաստատեն Նշխարներու յարգական օրինաւորութիւնը: Աւետարանը ցոյց կու տայ տեղաւան կիւնը, որ ճատուցեալ յետոյ մերձեցաւ ի դրօշակ հանդերձից Քրիստոսի (Մատթ. Թ. 20), և Աւետարանի պատմութիւնը կը յայտնակէ թագմաթիւ Երուսաղէմացիներ, որ նք հրապարակները կը բերէին զգիւտաւոր, և դնել պատգարակօք և մահճօք խրեանց, զի ընդ անցանին Պետրոսի՝ դոնէ Հովսեփ նորոհ հասցէ ումք ի նոցանէն (Գործք. Ծ 15). ու Եփեսացի հաւատացեալներու համար կ'ըս-

ուի. «Ի հրաւորս տանել ի քրտանէ նորա թաղիկեակս կամ վարչամակս, և մերժել ի նոցանէ ախտիցն» (Գործք. ԺԹ 12):

Փոյթը զոր նախնի հաւատացեալներ ցոյց կու տային վկաններուն Նշխարները թաղելու և պատուելու համար, և հալածողներուն հակառակ ջանքը՝ ծովակուր ընկղմումով կամ հրակէզ սպառումով ջնջելու մարտիրոսաց մարմինները, խափանելու համար հաւատացեալներու յարգութիւնը, սրբոց դերեղմաններուն վրայ կամ կողքին կանդնուած մատուռները, վկաններու չիբիմներուն վրայ դրոշմուած արմաւենիի ոտներու Նշանները և տէրունական ոկղրատութիւնը՝ որոնցմով հաւատացեալներու յարգանքէն մասնանի չ'ըլլալին ընտրեալներու դամբարանները, ծխական համարյոյր զոր անոնց ոսկորներուն կու տային հուստացեալք և դեռ ուրիշ թագմադիմի պարպական և հետխոսակա՞ն իշխող որոնք կը քաղուին զրութիւններէ և արձանագրութիւններէ, կը բաւեն հաստատուող համար թէ Եկեղեցոյ մէջ հաւանդ է նք, խարներու յարգութիւնը. և, ըստ եկեղեցու կան օրէնքի ցուցմանց, ինչ որ հաւանդ է և նախկին՝ է ճշմարտ: Եւ իբրեւամբ խի, զի ինչպէս աշխարհ ամենայն իր սիրոյ և մեծաբանաց հաւատարմը իբրեւներուն կը փութայ յայտնել՝ անոնց Նշխարներուն ընձեռնած պատուայ և գործով Նշաններով, նոյնպէս նաև Եկեղեցին պարտաւոր է նոյնը ընել, իւր ըմբռնումին համեմատ, իրեններուն:

232. ՊԱՇՏՈՆ ՊԱՏԿԵՐԱՆ. Պատկերներու ինդերն ալ խօսից կարգին կը պատկերն:

Յայտնի է այն մեծ դրդիւնը զոր պատկերաժարատուութեան աղանդը հանցը Ը դարոն, և Նիկիոյ Բ Ժողովին միճուր 787ին, զոր Յոյնք և Լատինք ընդհանրական կը համարեն: Յայտնի են նոյնպէս այն ունցքերը որոնք այնուհետև պատասնեցան մանաւանդ Սրեւելի մէջ, փոխադարձապէս զօրանալովը պատկերները յարգողներուն և անարգողներուն: Այստեղ ծայրայեղութենէ խորշիւ. երբ կը խորհինք թէ Եկեղեցոյ մէջ պատկեր պահելով կուպաշտ եղած չենք ըլլալ, միեւնոյն ատեն չենք կրնար նաև ընդունիլ թէ պէտք է անխտիր ամէն տեսակ պատկեր մոցնել Եկեղեցոյ մէջ, և կամ պատկերներով խճողել տաճարները:

Մեր Եկեղեցին կը խորշի կռնալ և քանդակեալ պատկերներէ, տառօրէն պահելով Հին Օրէնքի արգելքը այս մասին. «Մի՛ արասցես դու քեզ կուռս» (Ելք, Ի 4), այսինքն՝ «պատկերս կռնալս»։ Իսկ գործածած նկարներուն մէջ միշտ կը զանազանէ որմերուն կամ սպասներուն վրայ իբրեւ զարդ գրածոնքը՝ բուն նուիրական պատկերներէն, որոնք իւրաքանչիւր տաճարի մէջ որոշ թիւով, այսինքն ասկաւաթիւ պէտք է լինին։ Դարձեալ, այս վերջինները պէտք է ըլլան կամ Փրկչական և կամ Փրկիչը Աստուածածնի հետ, և ոչ թէ միայն Աստուածամայրը կամ Եւրբերը։ Որովհետեւ նոյնիսկ սուրբերուն նուիրուած տաճարներուն մէջ, սեղանին վրայ եղած պատկերը միշտ Փրկչինը կ'ըլլայ Աստուածամօր հետ միասին։ Այս վերապահումներով հանգրծած, սրբոց պատկերներուն հակառակ չենք վարդապետեալած տեսակէտով, և պատկերայարգները կամ պատկերապաշտները կուսպաշտ նկատելը համաձայն չենք զրոշել որդմտութեան։

233. ՊԵՏԿԵՐԱՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ. Պատկերամարտերուն ամենէն հզօր փաստն էր Աստուածային պատուիրարը. «Մի՛ արասցես դու քեզ կուռս քստ ամենայն նմանութեան որ ինչ յերկինս ի վեր է և որ ինչ յերկրի ի խոնարհ և որ ինչ ի ջուրս ի ներքոյ երկրի, և մի՛ պաշտեսցես զնոսա» (Ելք, Ի 4-5)։ Իսկ պաշտպանները կ'ըսէին թէ ատիկա պատկերներուն համար չէ ըսուած, այլ՝ աստուածներուն, զի պատուիրանէն առաջ որոշ կերպով գրուած է. «Մի՛ եղիցին քեզ այլ աստուածք քաց յինէն», և ի վերջոյ կ'աւելցուի. «Զի ես եմ Տէր Աստուած քո, Աստուած նախածոս»։ Ի հաստատութիւն նոյն իմաստին՝ պաշտպանները մէջ կը բերեն քերովմէները, որոնց պատկերները Մովսէս դրաւ Տապանակին վրայ (Ելք, ԻԴ, 18), և պղինձէ օժը զոր Մովսէս Աստուծոյ հրամանով կանգնեց, և նոյնիսկ Տապանակը իբրեւ պատկեր աներևոյթն Աստուծոյ, որուն կարծես Լադրիական պաշտօն կը մատուցանէին Հրեաները, զոր օրինակ Տեսու, որ Հայաստանաց զհանդերձս իւր և անկաւ ի վերայ երեսաց իւրոց յերկիր առաջի Տապանակին Տեսուն մինչև ցերեկոյ, ինքն և ծերքն Իւրայէլի» (Յես. Ը 6), ինչպէս և Դաւիթ կ'երգէր. «Բարձր արարէք զՏէր Աստուած

մեր, երկիրպագէք պատուանդանի ոտից նորա, զի սուրբ է» (Սաղմ. ԴԸ 5), ուր յայտնապէս Տապանակին մասին են իր խօսքերը, ըստ այնմ թէ «ի սրտէ իմում եղև չինել տուն Հանդօտեան Տապանակի ուխտին Տեսուն և կայան ոտից Տեսուն մերոյ» (Ա Մնաց. ԻԸ 2)։

234. ԺՈՂՈՎԱԿԱՆ ՈՐՈՇՄՈՒՆՔ. Եկեղեցական աւանդութենէ եղած փաստերը միւս Նիկիոյ Ժողովին որոշման մէջ են, ինչպէս նաև Հնախօսական բեկորներու մէջ՝ որոնք ամէնուրեք կը զանաւորեն և նորերը միշտ ի լոյս կ'ըլլին Հնադարեան մնացորդներու և անբականներու խաղարկութեանց և պեղումներուն ընթացքին։ Որմանկարներ, վկաներու պատկերներ, Փրկչի և Աստուածամօր պատկերներ կամ զանազան պատմական անցքերու տեսարաններ Հին և Նոր Կտակարաններէն, կենդանիներու կերպարանքներ, խորհրդաւոր նշանակներով քաղցորդներու զարդեր քաղմաթիւ են Հին չէնքերու և քրիստոնէական թանգարաններու մէջ. և ասիկա ոչ միայն Լատինաց Արեւմտեան աշխարհին մէջ, այլ նաև Յունաց Արեւելեան Եկեղեցիին պարագային։ Մեր օրոք ալ, զանազան յիշատակարանական մնացորդներու մէջ կը տեսնուին նոյնները. միայն թէ պէտք չէ անդէպ կերպով կատարել պատկերներուն կիրառութիւնը։

Վարեն վեր ելլելով, նախ կենդանիներու և բոյսերու նմանութիւնները իբրեւ լոկ զարդ, ապա մարդոց և Հրեշտակներու նմանութիւնները նոյնպէս որպէս զարդ, ապա անձնուր կերպարանքներ և պատմական դրոշմներու ստուգաբանութիւնները ի յիշատակ ապագայից, յետոյ սուրբերու պատկերները առանց որեւէ յարաբերութեան պաշտամունքի հետ, այլ լոկ իբր յիշատակ, ապա Քրիստոսի խաչին ձևերը։ Յետոյ կու գան Փրկչական նկարներ Աստուածամայրով Հանդերձ կամ առանց անոր, օծուած և սեղանի վրայ դրուած։

Մինչև այստեղ յիշուածները մեր Եկեղեցւոյ աւանդական յիշատակութիւններն են։ Իսկ եկեղեցւոյ մէջ, զանազան անկիւնները պաշտամունքի համար դրուած և օծուած Փրկչական, տէրունական կամ Աստուածամօր կամ ընտրեալներու պատկերները նորամուտ են, յունականէն փոխադրուած մեր

մօտ: Գալով անպատկեր կռիւներուն կամ քանդակածներուն, ասոնք տակաւին չեն մոռնուած մեր մէջ, և առատօրէն կ'երևին մանաւանդ Լատինաց եկեղեցիներէն ներս:

ՅԱԼԱԳՍ ՀԱՆԴԵՐՁԵԼՈՅ

235. ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ.

Հանդերձեալ կեանքի ճշմարտութեան մասին կը խօսի իմաստասիրութիւնը, երբ հոգիին աննիւթականութեան և անոր անմահութեան վրայ կը ճառէ և կը հաստատէ թէ բանական մարդը չունչանաւ հոգիին՝ մարմինէն ելլելէն և մարմինին դիակնանալէն ետքն ալ, և թէ անդշխիւմեան կեանք մը կը սպասէ անոր՝ հանդերձալին մէջ:

Յայտնապէս նոյնն է քրիստոնէական մարդապետութիւնն ալ:

Աւելորդ աշխատութիւն մը պիտի ըլլար Ս. Գրոց վկայութիւններով հաստատել այս ամէնը: Աւելի կարեւոր պիտի ըլլար մեզի համար՝ քրիստոնէական յայտնութենէն իմանալ թէ ի՞նչ է հանդերձեալ կեանքի վիճակն ու կացութիւնը, հատուցման ի՞նչ օրէնք կայ, ե՞րբ և ինչպէ՞ս պիտի կատարուի ան, ո՞ւր են հոգիին օթեանները և որքա՞ն են անոնք, մարմիններն ալ պիտի մասնակցի՞ն այդ եղելութիւններուն և ի՞նչ կերպով: Սակայն պէտք է կանխենք ըսելու թէ բովանդակ քրիստոնէութիւնը միևնոյն կերպով չի խորհրդալից մասին, և Արմէնապետին և Ս. Բեկեան Եկեղեցիները կ'անջրպետուին իրարմէ՝ լիազոյն հատուցման ժամանակակիցութի սկզբնաւորութեան մասին:

236. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ. Կարելի չէ այստեղ յառաջ բերել այն զանազան դրութիւնները և կարծիքները, որոնք միշտ ալ գոյութիւն ունեցած են, և մոլորը, երկրայականն ու սուղիդը զատել իրարմէ, և յիտոյ ձեռնարկել հաստատելու մեր Ուղղափառ Եկեղեցւոյ դրութիւնը:

Բայց որովհետեւ բազմամասն է հարցը, և մահուան բոլորէն կը տարածուի միշտ և ցաւիտեան ժամանակաց, և իւրաքանչիւր շալափոխի պէտք է նիւթերու կարգին համեմատ կրկնել կարեւորները, այս պատճառաւ դիւրադոյնին և համառօտագոյնին մտադիր ըլլալով՝ զանց կ'ընենք կամաւարանական ընդհա-

Ասոնց մասին հարկ չկայ խօսելու, դի մեր նպատակն է մեր դաւանութեան հետ առընչութիւն ունեցող պարագաներ միայն նկատի ունենալ:

նուր տեսութիւնները, և քայլ առ քայլ յառաջանալու համար կ'ուզենք խօսիլ զանազան կարծիքներու ռազմակերպ մասերուն վրայ:

237. ՎԱՆՃԱՆԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ. Պարտինք յիշեցնել թէ այստեղ մենք պիտի խօսինք առաքելական խօսքերուն մեկնութենէն ծագած Վախճանաբանութեան (Eschatologie) մասին, որ կը վերաբերի աշխարհի մօտալուտ վախճանին և Քրիստոսի գալուստին նկատմամբ առաջին քրիստոնէաներու ակնկալութեան՝ զոր անոնք կը կապէին Աւետարանի յաղթանակին և փառաց լրման, նմանութեամբ Մեախական փառաւոր գալուստին, ըստ նախապաշարմանց Հրէից:

Մենք այստեղ պիտի չքննենք թէ ի՞նչ է դած է առաջիններուն կարծիքը այս մասին, և թէ արդեօք առաքելական խօսքերը ստուգիւ այդպիսի գալուստի՞ մը կ'ակնարկեն: Այսքանոր ստույգ է սակայն թէ ակնկալուած գալուստը մօտալուտ բան մը չեղաւ, և ոչ իսկ ցարդ տեղի ունեցաւ, և նոյնիսկ առաքելներուն համեմատ՝ անորոշ է վերջնական ժամանակը:

Հարկ է որ մենք մեր խօսքը դաւանաբանականին մէջ սահմանափակենք, և ինչ որ հիմա մենք պարտինք իբրեւ քրիստոնէական վարդապետութիւն պահպանել՝ զոյժ միայն յառաջ բերենք: Վախճանական հարցերուն մէջ ոմանք բաժանում մը կը դնեն, այսինքն մարդուն եղածները կը զատեն աշխարհի եղածներէն: Բայց որովհետեւ երկուքին մէջ իրարու հետ խօսուած կէտեր շատ կան, մենք պիտանի և կարեւոր չենք գտնել այդ բաժանումը:

238. ՄԱՀ ԵՒ ՄԱՀԷՆ ՎԵՐՋ. «Կայ մնայ մարդկան միանգամ մեռանիլ»։ փորձառական ճշմարտութիւն՝ զոր կը լուսաբանէ յայտնութիւնը, բացատրելով անոր պատճառը. «Ի՞նչով մարդոյ մեղք յաշխարհ մտին, և ի՞նչ պէտք է անոնց մահ, և այնպէս յամենայն մարդիկ տարածեցաւ մահ» (Հոռոմ. Ծ 12): Այլուր

ևս կը գրուի. «Գիտեմք զի եթէ երկրաւոր տաճար շինուածոյս զակտեցի, շինած յԱստուծոյ ունիմք, առանց ձեռագործի յաւիտեանական յերկինս» (Բ Կորնթ. Ե 1), ուր այնպէս կ'երևի թէ քնական բան մըն է մարդուն մահը, որովհետև աճէն երկրաւոր ի հարկէ պիտի լուծուի, մեռնի: Անհնար է մեզի շնորհ տալանիլ թէ ամէն նիւթական բնութեան համար բնական է իր լուծումը, և թէ ըստ այսմ մարդուն համար ալ բնական է մահը: Միայն թէ Մենդոց Գիրքէն կ'իմասնաք թէ առաջնաստեղծ մարդուն վիճակը զերծ պիտի ըլլար մահէն ոչ թէ իրաց կարգին համեմատ, այլ Արարիչին գերբնական շնորհին համեմատ. ու երբ մեղքին պատճառաւ դադրեցաւ գերբնական շնորհը, մարդը դարձեալ իր բնական վիճակին մէջ ինկաւ և յաջորդեց մահը իրել պատուհաս: Ըստ այսմ ա՛ մահը կը կոչուի՝ իսխանք բնական և նոյն ատեն արդիւնք դեր լինական:

239. ՄԱՀ ԱՄԷՆՈՒՆ. Արդեօք ըստ մարդիկ պիտի մեռնին, թէ ոչ պիտի ըլլան այնպիսիները որոնք պիտի չմեռնին, այլ ա՛յս կեանքէն նոյնիսկ պիտի փոխադրուին հանդերձեալ կեանքը, առանց միջանկեալ մահուան: Պօղոսի վերև յիշուած խօսքերը երբ բառացի իմաստով առնուին, կը թուին մերժել որեւէ բացառութիւն: Բայց որովհետև Առաքեալը այլուր ինքն իսկ կ'ընդունի ոմանց առանց մահը ճաշակելու աւելից հանդերձեալը փոխադրուիլը, և կ'ըսէ թէ ՎԵՒԷ որ կենդանիք եմք, մնացեալք ի գալստեան Տեառն ոչ ժամանեմք ննջեցելոցն, և թէ ՎԵՒԷ որ կենդանւոյն մնացեալ իցեմք, նոքօք հանդերձ յափշտակեսցուք ամպովք ընդ առաջ Տեառն յօգոս (Ա Թես. Դ 14, 16), այս պատճառաւ շատերուն լաւագոյն թուեցաւ ըսել թէ մահ չճաշակողներ ալ պիտի ըլլան: Եւ այս մըտքով է որ Հանգանակին մէջ կ'ըսենք թէ «Գալուց է ի դատել զկենդանիս և զմեռեալս»: Աստուհանդերձ, մինչ Արևելեայք ոմանք կ'ընդունին ոմանց կենդանի մնալը, Արևմտեայք ընդհանրապէս կ'ըսենք թէ մնացածները, թէև վարկեմական մահ մը պիտի ունենան, բայց զերծ պիտի մնան բնդհանուր դատանիքէ՛ն: Եւ մահուան պատուհասէն:

Այս կարծիքներու տարբերութիւնը յառաջ կու գայ Պօղոսի կարգ մը խօսքերուն

տարբեր ընթերցուածներէն, զի ուր ուր մեր սովորական օրինակները ունին «Ամենեքեան ննջեսցուք, այլ ոչ եթէ ամենեքեան նորոգեսցուք յանկարծակի ի փող յետին, քանզի փող հարկանի» (Ա Կորնթ. ԺԼ 52), ուրիշ կերպ կ'ընթանան ուրիշներ. Յոյնը ունի «Ո՛չ ամենեքեան ննջեսցուք, այլ ամենեքեան նորոգեսցուք յանկարծակի յական թօթափել ի փող յետին, քանզի փող հարկանի» և այլն, իսկ Լատինը ունի «Ամենեքեան յարիցուք, այլ ոչ ամենեքեան նորոգեսցուք: Յանկարծակի, յական թօթափել, ի փող յետին, քանզի փող հարկանի» և այլն: Յոյնը ըստ իմաստի համեմայն է մերիներն, և տարբեր է տեսչութեամբ ի իրան. իսկ Լատինն ընթերցուած օտարացած կը թուի բնագոյն, որուն աւելի կը յարմարի հնագոյն Հայերուն կարծիքը:

240. ՀՈՒՈՒՄԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ. Շատ աւելի կը տարբերին կարծիքները երբ պէտք կ'ըլլայ որոշել մարմինէն բաժնուած հոգիներուն վիճակը: Լատին եկեղեցին իր աթման վարդապետութեան համաձայն կ'ընդունի թէ իր մարմինէն զատուած հոգին անմիջապէս կը դատուի և վճիռ կ'ընդունի իր գործերուն համար. եթէ ըստ ամենայնի արդար է, նոյն յետայն կը ժառանգէ արքայութիւնը, որ է Աստուծոյ երանաւէտ տեսութիւնը. եթէ ծանրը յանցանքներով մեղաւոր է՝ դժոխքի կը դատապարտուի. իսկ եթէ ոչ մին է և ոչ միւսը, այլ թեթև մեղքով մեղաւոր է կամ չէ լըրացուցած ծանր մեղաց ապաշխարութիւնը, կը դատապարտուի Քաւարանի մէջ մնալու ժամանակաւորապէս, մինչև լրումը սահմանուած արգելականութեան, որմէ վերջ իսկոյն արքայութիւն կը փոխադրուի, մաքրուած և արդարացած: Իսկ եթէ անկնունք մահու է, առանց ներգործական մեղքի, կը մընայ Լիմպոսին մէջ, որ է տեսակ մը արդելաբան մշտնջենաւոր զրկման, առանց տանջանքի: Լրացեալուն համար այս խնդրոյն վերաբերմամբ կը հարկաւոր տեղեկութիւնը, պէտք էր ըսել թէ խրաբանչիւր անձի համար կատարելի առանձնական դատաստանը ո՛ր պիտի կատարուէր արդեօք, հոգիին մարմինէն իւրեւ տե՛ղը, թէ հոգիին իրեն յատկացեալ տեղը փոխադրուելէն վերջ: Դարձեալ հարկ էր որոշել թէ ո՛վ պիտի ըլլայ դատաւորը. Աստուած՝ ինքնին, մարդեղութեան խոր.

հուրդէն անկախաբար, թէ Քրիստոս, իբրև մարդացեալ Որդի Աստուծոյ: Այս վերջին ենթադրութեան պարապմունք, հա՛րկ է արդեօք կարծել թէ Քրիստոս իւրաքանչիւր վախճանեալի քով պիտի անցնի և դատաստան կարգէ իւրաքանչիւրին համար: Հոռոմէականները թէև կ'ընդունին այս վերջին պարապմունքը, բայց չեն պնդեր թէ սոսո՞յց են անո՞ք հաստատել ստուգութեամբ, ինչպէս կը պնդեն իմականերու անմիջական որոշման մասին:

241. Հին ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ. Բայց այս չէ հին վարդապետութիւնը, որ երբեք չճանչցաւ առանձնական դատաստան իւրաքանչիւր վախճանեալի համար, այլ ճանչցաւ այն դատաստանը միայն որ ներկայ կեանքի վախճանին պիտի կատարէ Քրիստոս մարմններու յարութեան ատեն, և այն ատեն միայն պիտի տայ վճիռը արքայութեան յաւիտենական երանութեան և դժոխքի յաւիտենական տանջանքի համար: Այդ երկու վերջնական օժաւրաներէն զուրկ ուրեմն պէտք է կենաց ուրիշ տեղ մը, ուր սպասեն մարմինէն զատուած հոգիները. այդ տեղն է այն, զոր սովորաբար կը կոչենք կայան հոգեց: Իսկ որովհետև պատշաճ չի թուիր այդ կայանին մէջ խառնաշփոթ կերպով ընդունիլ արդարեանք՝ ամբարշտներուն, և սուրբերը՝ անսուրբներուն հետ, ուստի, թէև ոչինչ յստակօրէն դիտենք վարդապետական տեսակէտով, բայց անբանաւոր չի թուիր մտածել թէ եթէ ոչ դատաստանով և որոշումով, բայց պոնէ ընտրանքով կը պահուին նմանները նմաններու հետ. մինչ բոլորովին անդէպ պիտի ըլլար ըսել թէ ամէնքը առ հասարակ կը տանջուին նոյն անորոշ տագնապով, հասարակապէս հնարաւոր տեսնելով իրենց անձերուն համար սուրբերը՝ տանջանքները, և անսուրբները՝ երանութիւնը: Այս պատճառաւ, ընդհանրապէս կ'ընդունուի իւրաքանչիւր հոգիի տրուած մտքի լուսաւորութիւն մը իր վիճակին մասին, որով դատաստանի օրէն ալ առաջ արդարեանք կ'ուրախանան երանութեանց ակնկալութեամբ, ինչպէս ամբարշտները կը տխրին տանջանքի երկնաւորով:

242. ՀԱՆԻՅԻՐՁԵԱԼ ԿԵԱՆՔԻ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔԻՆԵՐԸ. Եւ որովհետև անյայտ ապառ-

նինքնու վրայ կը խօսինք, որոնց մասին ոչինչ կայ յայտնութեան մէջ, այս պատճառաւ պէտք չէ դարձանայ եթէ երեմի մօտեցնուի իրենց տեսութեան տարբերեալ գրութիւններ կազմեն: Բայց այդ տարբերութիւններուն մէջ իսկ բան մը կայ որ հաստատուն է մեզի համար իբրի կոռուս ոտից. այդպիսի իրողութիւն մըն է սա թէ Հոռոմէականաց առանձնական ըսած դատաստանը և անմիջական հատուցումը արտաքոյ է Աւետարանի վարդապետութենէն, և հետեաբար օտար՝ Ուղղափառ Եկեղեցւոյ հնաւանդ դաւանութեան: Սուրբ Գիրքէն յայտնի վկայութիւններ կը հաստատեն զայդ, ինչպէս Պողոսի խօսքերը. «Կայ և մնայ ինձ արդարութեան պատկն, զոր հատուցէ ինձ Տէր յաւուր յայնմիկ արդարն դատաւոր. ոչ միայն ինձ, այլ և ամենեցուն որք սիրեցին զյայտնութիւն նորա» (Բ ՏՄԺ. Դ 8). «Հաստատեաց օր, յորում պարտ է դատել զաշխարհս արդարութեամբ» (Գործք. ԺԷ 31). «Ամենեցուն մեզ յանդիման լինել կայ առաջի ատենին Քրիստոսի, զի ընկալցի իւրաքանչիւր իւրով մարմնով զոր ինչ զործեաց յառաջ՝ եթէ բարի և եթէ չար» (Բ Կորնթ. Ե 10):

Այս մտքով կ'իմանան նաև ոմանք այս խօսքերը. «Սրբա ամենեքին վկայալք ի հաստուցն, չև ևս ընկալան զաւետիսն, Աստուծոյ վստն մեր յաւագոյն համարեալ, զի մի՛ առանց մեր կատարեցիք» (Եբր. ԺԱ 39): Ու Յովհաննէս կ'ըսէ. «Յորժամ նա յայտնեսցի, նման նմա լինելոյ եմք, զի տեսանելոյ եմք զնա որպէս և էն» (Ա Յովհ. Գ 2): Քրիստոս ինքնին ըսաւ. «Երթամ և պատրաստեմ ձեզ տեղի, դարձեալ դամ և առնում զձեզ առ իս» (Յովհ. ԺԴ 2):

Բայց յայտնագոյն և վճռական է նկատուիլ զիբը դատաստանին, զոր ինքն Քրիստոս չարչարանքէն քանի մը օրեր առաջ խօսեցաւ, և ուր մի առ մի յառաջ կը բերուին ատենին բացումը, օրէնքներուն, արժէքներուն բաժանումը, գործերուն քննութիւնը և երանութեան ու դատապարտութեան վճիռները և ըսկզբնաւորութիւնը հատուցումներուն. մեղաւորաց մտնելը յաւիտենական անջնջանքներուն մէջ, և արդարեանքուն՝ յաւիտենական կեանքը (Մատթ. ԺԵ 31-46):

(Շար. 23)

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐԳԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ